

Eldbjørg Fossgard

Bureiserkvinnene i Fiskviklia

Den første halvdel av det 20. århundret beskrives gjerne som en periode preget av utarming av den norske landsbygda: Teknisk framgang gjorde arbeidskraftbehovet i jordbruket mindre. Dermed forsvant drengene, tausene og de ugifte ungdommene fra gårdene og til industrien og andre nye næringer i byene.

Dette bildet blir for grovt; det gjør at vi lett overser at utviklinga i mange tilfeller gikk den motsatte veien. Statistikken forteller nemlig at det i samme tidsrommet ble opprettet 16000-17000 nye gårdsbruk i Norge, og at det aller meste av dette nybrottsarbeidet foregikk i tidsrommet 1920-1940. På slutten av 1940-tallet var hvert tiende bruk bureisingsbruk.

Mange, ikke minst de gifte kvinnene, gikk inn i jordbruket på samme tidspunkt som andre forlot næringa, og de startet en liten naturalproduksjon mens pengeøkonomien ble mer og mer dominerende i samfunnet ellers. Mennene deres ble også til en viss grad jordbrukere, men først og fremst forble de arbeidsfolk med lønnsinntekter fra skogsarbeid eller anleggsarbeid.

Kommunal tildeling av bureisingsfelt

Nyrydding som oppretting av nye gårdsbruk har foregått så lenge det har vært fast bosetning i Norge. Men med «bureisingsperioden» i norsk historie sikter en vanligvis til første halvdel av dette hundreåret; begrepet 'bureising' blir nemlig brukt om den nyryddinga som det offentlige stimulerte til på den tida. I 1903 ble f.eks. Arbeider- og Boligbanken opprettet – den fikk seinere navnet Noregs Småbruk- og Bustadbank. Banken ga lån til bureising, og i tillegg ble det gitt statlig støtte. I 1915 ble den tverrpolitiske organisasjonen Ny Jord stiftet med det formålet å få lagt ny jord under ploegen. Ny Jord var en pådriver overfor Staten, og den organiserte egne program for nydyrking.

Da jordloven av 1928 ble vedtatt etter en lang prosess som involverte alle partiene på Stortinget, ble to hovedformål innfridd. Det ene var å frigjøre husmenn slik at de kunne bli sjøleiere; det andre var å formidle jord til dem som ville dyrke opp nye bruk. Framskaffinga av felt og enkelteiendommer var et samarbeid mellom grunneierne, jordstyret i kommunene, fylkeslandsbrukskontorene og Staten.

Bildet til venstre:

For yngre familier var ønsket om å få noe for seg sjøl, sitt eget 'hemrom', den viktigste drivkrafta for å gå igang med bureising. Å kunne styre over sitt eget kjøkken så nok mange kvinner på som det reineste eventyret.

På bildet ser vi en fornøyd bureiserfamilie i Unsetgrenda på slutten av 1950-åra.

Repro: Musea i Nord-Østerdalen. (39608)

Motivene bak ønsket om bureisinga var ulike. Først av alt dreide det seg om å skaffe utkomme for arbeidsløse på landsbygda. Mange mente at bonden og jorda var ryggraden i samfunnet; derfor støttet de bureisingstanken i ei brytningstid med urbanisering og industrialisering. Andre var opptatt av bureising i et arbeidskraft-perspektiv, for både sesongindustri og storbønder trengte lett tilgjengelig arbeidskraft. For andre igjen var de politiske motivene viktigst, og de mente f.eks. at bureising var et forsvar mot 'revolusjonære ideer'. Derimot så Arbeiderpartiet det slik i sitt politiske og sosiale program at «den gjeldfrie arbeiderbonden» skulle utgjøre ryggraden i det sosialdemokratiske idealsamfunnet. Ideen bak var at noen dyr og en liten jordlapp skulle hindre at folk ble matløse og arbeidsløse. På denne måten kunne bureiseren bli både bonde og arbeider.

I Nord-Østerdalen ble det opprettet bureisingsbruk i flere bygder på slutten av 1930-åra, og Hedmark var det tredje største bureisingsfylket i landet. Noen steder ble større felt lagt ut til bureising, men det ble også gitt støtte til enkeltstående bruk. I 1935 fikk ordføreren i Rendalen gjennom vedtak i kommunestyret om bureising, og nydyrkinga der skulle konsentreres særlig til to felt, Fiskviklia og og Unsetbrenna. Arbeidsledighet, mangel på boliger og på boligtomter i kommunen gjorde at bureisinga også her ble vurdert som en mulighet for å skaffe arbeid og inntekter til flere. Kommunen kjøpte en skogteig på ca. 3000 mål, og gjorde det kjent gjennom annonser og plakatooppslag at det var mulig for folk å søke bureisingslån. I løpet av noen må-

neder hadde ti søkere meldt seg i Fiskviklia, og skogteigene ble fordelt ved loddrekning med om lag 300 mål på hver familie. Av de 300 måla skulle ca. 80 mål gå til oppdyrking, resten skulle være produktiv skog. Noen var heldigere med jorda enn andre, for både plasseringa og grunnforholda varierte.

Bureisingsbeskrivelsen nedafor har vi hentet fra Fiskviklia i Rendalen, der deler av bureiserkvinnenes historie er dokumentert gjennom intervju og bildeinnsamling. Men vi vil understreke at vi også kunne ha illustrert bureiserkvinnenes liv med fortellinger fra Tynset, Vingelen, Dalsbygda eller andre bygder, for historia har de felles. (Musea i Nord-Østerdalen gjennomførte et større intervjuarbeid, ved Amund Spangen, i 1987.)

Ønsket om å få sitt eget hemrom

Hva slags forventninger og ønsker hadde bureiserne til tilværelsen og livet som lå framfor dem da de kom til skogteigene i Fiskviklia? I dag kan vi lure på hva de visste om slitet som de skulle oppleve.

De fleste understreker i intervju-materialet at det var rett og slett utenkelig å stille spørsmål til om de skulle bli bureisere eller noe annet, for det fantes ingen andre alternativ for dem. «*Je trur itte vi tenkte på alt arbeidet som lå foran oss. Vi var bare glade for at vi fekk oss hus sjolve,*» kommenterte Gro det i ettertid (III-8, f.1908). En tildelt skogteig for dem representerte først og fremst inngangsbilletten til å få et lån og bygge seg et hus, til å «få seg et eget hemrom». Det var altså ikke selve jordbruket som var drivkrafta, forteller Ragnhild (f. 1910): «*Je hadde egent-*

lig itte lyst til å flytte opp i Fiskviklia, men mannen min såg ingen annen utveg til at vi kunne få vårt eget.» Derfor var en nok heller ikke til å begynne med så opptatt av hvor vel-egnet jorda var til dyrking. Alle måtte ta det de fikk, selv om jorda var dårlig og full av stein, for dette var eneste veien å gå for å skaffe seg hus.

Skjøtene ble underskrevet i 1936, og hver eier fikk et lån på kr 4500,-, som skulle brukes både til å betale jorda og å sette opp våningshuset for. I tillegg kom et direkte tilskudd på kr 250,-. Noen oppgir at lånet seinere ble utvidet med 800 kr til husbygginga. Tømmeret til reisverket ble tatt ut av den skogen de hadde fått tildelt, og etter det var det ofte ikke mer å hente der. Hustypen var lik for alle, bygd i to etasjer med en grunnplan på 56 m². Panelet måtte de kjøpe. Reidun Nyberget skriver:

«Som fasaden var lik, var også innredninga. En tå tømmerkara kom innom. Han ville ha et glas vatn. «Je finn glas sjol,» sa'n,» for når'n har vøre innom på ett stelle, så er'n kjint på de andre.» (Årbok for Nord-Østerdalen 1987)

Bureisingsfolk var lite kravstore, og var både glade og overrasket over resultatet når husa stod ferdige. Det blir fortalt om Hildegunn, husmora på Vestlund, at da hun fikk se skisse av grunnplanen første gangen, så slo hun hendene sammen og utbrøt: «*Å skar vi med aille desse soveromma?*» Mange av nybyggerne hadde greidd seg med ett eller to rom tidligere, og noe eget hus for seg sjøl hadde de aldri vært vant til. Den første tida utnyttet de heller ikke heile huset. Lånet og tilskuddet rakk som regel ikke til å gjøre ferdig mer enn før-

Det var trygt å vokse opp i bureisergrenda, for der var alle i samme situasjon. Til tross for tidlig pålagte plikter, var det også plass for lek og moro. Det meste måtte en finne på sjøl, og om sommeren bodde en mer ute enn inne, minnes noen. Bildet er fra Fiskviklia, antakelig fra midten av 1950-åra. Repro: Musea i Nord-Østerdalen. (37791)

ste etasjen, så det tok mange år før alle romma i annen etasje var innredde.

Kronelønna hentet mennene

Nesten alle mennene som slo seg ned i Fiskviklia, hadde vært skogsarbeidere tidligere, og det arbeidet fortsatte de med også etter de kom dit. Det var bruk for hver krone som kom inn i kontanter, slik at det var aldri snakk om å slutte i skogen når en fikk egen jord å stelle med. Dagslønna for en skogsarbeider var på slutten av 1930-tallet fire kroner pr. dag.

Skogsarbeidet begynte tidlig om høsten og pågikk hele vinteren. Om vå-

ren foregikk fløtinga. Dette arbeidet var viktig for eksistensen. Lønnsinntektene kom nemlig godt med når lånet skulle nedbetales, og derfor var det mange som også tok på seg alt det arbeidet de kunne få utenom den vanlige hogstsesongen.

Husmora var aleine om alt i de periodene mannen var borte. Mannen til f.eks. Ragnhild var skogsarbeider og fløter, slik at han var ute på arbeid ei eller et par uker av gangen. Om høsten var han dessuten ivrig jeger og dermed en del borte av den grunnen også. Jakta innebar rettnok matauk og gjorde at de alltid hadde rikelig med elgkjøtt å ta av, men med så mange og lange fraværperioder i

året for mennene var det kvinnene som ble de egentlige jordbrukerne.

Noen pengeinntekter var hele familien sammen om å skaffe. Det gjaldt f.eks. tyttebærplukkinga om høsten. Bureiserkona disponerte trolig disse friere enn de kontantene hun fikk overrakt fra mannens lønningspose:

«Her i Fiskviklia sitt vi midt i bærtrakten, og vi plukke veldig mye tyttebær i de åra, je, unga og mannen. Mannen min likte å gå i skogen lordan og søndan, og han plukke opptil 13 sinkbøtter (4 liter i hver), og det kunne bli 52 liter på én dag. Bæra sælte vi på Koppang. (...) Det blei penger av det, og for dem kjøpte vi kle'er. Ved den siste leveringa om høsten kjøpte vi rugmjøl, hvetemjøl og farin i sekker.» (III-8, f.1908.)

I nesten alle tilfeller var det mannen i bureiserfamilien som styrte økonomien, og mange forteller at det var han som betalte regningene. Varene de handlet på butikken i løpet av uka, ble skrevet på bok, og oppgjøret tok mannen seg av når han kom hjem til helga. En av de som vokste opp i 40-åra, mintes at faren ikke tålte å ha ei regning fra handelsmannen liggende over ei helg. Faren kom hjem fra skogsarbeidet fredagskvelden, og allerede lørdag morgen var han på butikken og betalte det de skyldte.

Hardt arbeid skapte plikt-mennesker

Stubbebryting, steinrydding og grøfting hørte med til bureiserhverdagen. Hakke og spade hadde hver bureiser, men stubbebryteren hadde de på deling med de andre. Noen flere hesteredskaper kom etterhvert. Det kom i gang redskapslag i grenda, og plog og harv gikk nå på om-

gang mellom brukerne.

Sjøl om det fantes en del redskaper, var størstedelen av arbeidsoppgavene ute og i fjøset fortsatt tunge. Kvinnene hadde alt arbeidet heime, og i tillegg var de med på det meste av nybrottsarbeidet ute. De første par åra brøt bureiserne opp 4-6 mål, og arbeidskrafta i nybrottet bestod som regel av bureiserparet sjøl, og i noen tilfeller de eldste barna. *«Alle var i samme situasjon, og alle hadde det bra. Det var ei hard tid, men vi hadde itte vondt av det,»* mente en av dem som har skildret slitet med steinryddinga (III-4, f. 1910). Her fantes verken kårfolk eller andre voksne i husholdet, i motsetning til det som var vanlig i andre bondehushold. Det hendte også at enkelte av bureiserne var heldige og fikk litt hjelp av slektninger den første tida, særlig til arbeidet med å bryte stubber.

Bureiserkonas arbeid var like allsidig som arbeidet til andre bondekoner, men antakelig enda hardere enn på andre gårdsbruk pga. oppbrytinga av ny jord. Mangfoldet i arbeidsoppgavene går fram av Gros skildringer av hverdag og gjøremål. (Intervjuutdraga er noe redigert.)

«Vi hadde tre unger når vi flytte opp hit, og tre til kom til etterpå. Her har je stelt krøtter og unger, vaske, laga mat og alt mulig anna. Vi hadde tre mjølkekyr, et par okser og et par griser. Det var for det meste je som bar vatn, i to bøtter. Ute bar vi på sten og var med på alt i vinna.(...) Det var itte så mye mat en behøvde å kjøpe. Vi slakte en kalv og en gris for året, og det var arbeidssomt. Vi salte ned skinker, mol kjøttet og stekte opp kjøttkaker som ble hermetisert. I eldhuset bakte jeg brød og lefser til seks

Stubbebryting og steinrydding borte med til bureiserhverdagen. De første åra brøt bureiserne opp fire til seks mål hver. De eldste ungene var gjerne med både i nybrottet, og på annet arbeid. På bildet blir det laget bed ved husveggen. Bildet er fra Unset, ca 1950. Repro: Musea i Nord-Østerdalen. (37687)

unger - kjøpte aldri noe. Likedan dyrke vi poteter, gulrot og kålrot, og så hadde vi mjølk, kinna smør og laga en del ost. Så vi var itte arbeidsledige!» (III-8, f. 1908.)

Kjønnsdelinga i arbeidet gikk helst ut på at husarbeid, matlaging, vassbæring og stell av dyra bare var for kvinner, mens de tyngste arbeidsoppgavene ute var mer for mennene. Mens kvinnene godt kunne overskride de kjønnsbestemte grensene i utearbeidet, var noen tilsvarende grensekryssing utenkelig i fjøset og i kjøkkenet.

«Je må seia at det låg for meg, for je var vant til det bemafrå å væra med å slite både med det ute og inne. Je hadde aldri noen motstand mot det, trur je, for det var je vant til bemafrå – det var en naturlig ting.» (III-6, f. 1915.)

Barns arbeidskraft ble også sett på som

nødvendig og uunnværlig, samtidig som arbeidet hadde en oppdragende funksjon. De største ungene fikk faste oppgaver, f. eks. vedbæring, vedkløyving og vassbæring. Astrid mintes sine egne plikter slik: *«Det var å komme hjem fra skolen, inn og ete litt, og så rett ut igjen for å bære vann. Og så skulle du være med å fylle alle vedkasser, og arbeidsoppgavene tok i grunnen aldri slutt.»*

Sett fra de voksnes side var det sunt for barna å ta et tak, men kravene og forventningene gjorde nok at mange måtte strekke seg lenger enn det som var rimelig for alderen. Å være arbeidssom kunne være en måte for barna å oppnå de voksnes oppmerksomhet og anerkjennelse på:

«Jeg ble født som jente nr. 3 i søskenflokken, og ble på en måte 'tvunget' til å være gutt. Det var

jeg ikke akkurat lei meg for, jeg ble vant til å bruke alle slags redskaper, og jeg ble en såkalt vill unge, som odela øksa og andre redskaper. Det gikk jo gjetord av meg som fikk graset ned i siloen like fort som de voksne fikk det fra høylasset.»

Arbeidssamfunnet skapte pliktmennesker:

«Jeg har lurt mye på hvorfor jeg sjøl alltid arbeider så mye - jeg arbeider stort sett i ett kjøp. Og jeg har aldri helt skjont dette at jeg har jobba så mye. Det var jo slik at til og med etter at jeg reiste bort og fikk barn sjøl, så reiste jeg jo alltid hjem for å jobbe ber om sommer'n.» (III-12.)

Pliktfølelsen satt dypt. Alle forventet at en også som ungdom skulle komme hjem og gjøre sin plikt, uansett hva slags situasjon en var i ellers. Den holdningen kommer godt fram i Astrids historie om den sommeren hun fikk det første barnet sitt. Da brøt hun med pliktreglene, tok babyen med seg og reiste til kjæresten da vinna begynte. Reaksjonene uteble ikke: Det var uhørt å reise fra midt i vinna, for her jobba en!

«For pappa var arbeidet altoppslukende, han var perfektjonist. Sjøl kunne han le av et gjerde andre hadde satt opp, dersom det var skaket og skeivt, for det var helt utenkelig for han sjøl.» (.) Den eneste måten å få anerkjennelse hos han på var viss du arbeida deg skakke ihjel. Viss du hadde jobba som et svin og fått inn høyet for regnskura kom, så kunne vi ibvertfall oppleve at faren vår smilte. Han sa aldri at det var en bra jobb, det hendte aldri. Som unge gjorde jeg det til min oppgave å sørge for at han i det minste ikke var nedfor og deprimeret. Jeg gjorde det

til min oppgave å sørge for at de voksne hadde det bra, og det gjorde jeg med å arbeide. (III-11, f. 1942.)

Det var liten plass for 'nytellesmennesker' i et slikt samfunn.

Kjærligheten lever ikke i fattigdom

Bureiserfamilien hadde arbeidet, slitet og de økonomiske bekymringene som felles ramme. Var det da rom for omsorg og glede i en slik hverdag? Det må det ha vært, for midt oppe i minnene om plikt og arbeid kommer også alle de gode minnene fram:

«Det var en ingen slett barndom å vokse opp i bureiserfamiliene. Det ble godt miljø for barn, ikke minst om sommeren. Det meste måtte en finne på sjøl. Vi bodde mer ute enn inne, og vi kunne ferdes hvor vi ville. Jeg kan huske at det eneste vi var redd for var bestefølgjene som kom dundrende om sommeren. Kyrne kunne også være skumle, så de ville en nødig møte. Vi måtte ha hatt en del fri om sommer'n - iallfall har jeg alltid sett tilbake på somrene som noe veldig fint.» (III-12, f.1942.)

Barna så hver dag hvordan mødrene sleit; det var et sjølsagt og nødvendig slit. Arbeidet dominerte, men omsorg var det også plass til. Dessutan var det tid til sosialt samvær med folk utenfor familien. Ungene gikk til hverandre, og de opplevde andre mødre og fedre i grenda:

«Han Alfred hadde nesten hele tida nå morosamt å seia åt oss onga, sjøl om'n var sliten og trøtt. Han brukte staven tel å prøve å fange oss med. Han spøkte med oss og hadde alltid en

Bureiserkonas arbeid var like allsidig som arbeidet til andre bondekoner. Kjønnssdelinga i arbeidet gikk ut på at husarbeid, matlaging, vassbæring, stell av dyra og ungestell var kvinneoppgaver. I gjennomsnitt fikk hver bureiserfamilie 5-6 barn.

Bureiserfamilie i Unsetgrenda, ca. 1950.

Repro: Musea i Nord-Østerdalen. (39631)

kommentar åt oss unga . A' Aslaug huser je for den mildbeta ho strålte ut til oss fræmne. Vi følte oss itte nå særlig fræmne, forresten. Ho diske opp aillt ho hadde samtidig, og det å drikke lækkekaffen hos 'a Aslaug, det betydde at det aillti vart gode kaker på bordet om måran.» (III-12.)

Men de voksne hadde nok sine konflikter, mer skjulte enn åpne. I uka når fedrene lå på skauen på tømmerhogst, merket en lite til uroa og gnisningene, i helga kom derimot bekymringene mer fram, men aldri tydelig da heller.

Astrid mintes at faren var nesten alltid bekymret og i dårlig humør. Bruket så han på som en byrde, og snakket til kona om «de hælvetes kyr'ne dine» og «detta høyet ditt». Nedtryktheten kom hver eneste sommer når arbeidet skulle organiseres, og det var mora som fikk anklagene mot seg. Det ble foreldrenes konflikt. For han og andre menn var det nok en lettelse å dra til skogs igjen søndag kveld, vekk fra både unger og kyr. Men

hadde karene et lettere liv? Neppe. De sleit med sitt, alt de maktet uka gjennom, hver eneste dag. Men ungebråket slapp de.

Slitet og de økonomiske bekymringene tok aldri slutt, og det skulle god grobunn til for å få kjærligheten til å blomstre under slike forhold. Da kona på ett av bruka reiste fra mannen sin i begynnelsen av 1950-åra, ble hun stemplet som tvilsom, for slikt hadde ingen opplevd før der i grenda. Det normale var at en tiet med problemene sine.

Sambold og fellesskap i bureisergrenda

Det ble født mange barn i grenda, om lag seksti til sammen på de ti bruka. Ragnhild fikk fem barn i løpet av tju år. Det første var født i 1932, det yngste i 1952. Alle fødslene foregikk heime, og hun hadde verken mor eller svigermor i tunet til å hjelpe og støtte seg etter fødslene. En slik situasjon var felles for alle de ti

bureiserkonene, så sjøl om mange var ukjente for hverandre da de kom, fikk de i gang ordninger der de hjalp hver andre. De hadde hjelp av hverandre til fjøsstellet når det var nødvendig, ikke bare når det var barsel, men også når noen skulle reise vekk på ett eller anna. Slik hjelp var gratis.» *Vi klarte å skape et samfunn, klarte å leva sammen og hjelpe kvarandre.*» (III-6, f.1915.)

Kvinnene skapte et miljø i grenda, men hopehavet med de andre kvinnene i bygda utenom bureisergrenda må ha vært lite, for det er det ingen som har fortalt om. Kvinnenettverket i grenda ble skapt gjennom foreninger og sammenkomster. Kvinnene kom sammen til symøter en gang annenhver uke, og andre spilte kort. På denne måten gikk kvinnfolka til hverandre. Men det var ikke alle som gikk hos alle bestandig, blir det poengtert. Alle fant sine, og noen stolte en mer på enn andre.

Miljøet var lite, og alle var i samme livssituasjon. Det ga den enkelte få muligheter til å være annerledes. En av kvinnene fortalte at hun heller ville lese enn å spille kort, men bokinteressen holdt hun for seg sjøl. Hun hadde sjøl vokst opp på et lite småbruk der faren og mora var opptatt av bøker og lesing, og det ville hun overføre til sine egne barn. Men da var mannen på vakt, fortalte hun, for ingen måtte tro de var bedre enn de andre i det miljøet.

Sammenveving av arbeid og omsorg

Kanskje kan vi si at bureiserkvinnene i Fiskviklia sto med det ene beinet i det tradisjonelle jordbrukssamfunnet og det

andre i den moderne tida. Noen av bureiserne forteller at de kjente seg fremmede overfor 'arbeiderpartiagitasjonen' i 1930-åra som rakk ned på bondestanden, for mange av dem hadde jo vokst opp på små gardsbruk med forhold som lignet mye på dem de kom til. Men samtidig definerte bureiserne seg mer som arbeidsfolk enn gårdbrukere.

I posisjonen som bureiserbrukere videreførte de uansett den «allestedsnærværende» kvinnerolla, der arbeid og omsorg var sammenvevd. Bureiserkvinnene førte den tradisjonelle kvinnerolla med forvaltningsansvar videre. Den stod i motsetning til den kvinnerolla som utviklet seg med framveksten av det moderne industrisamfunnet, der husmora først og fremst fikk ansvaret for å forvalte familielivet og reproduksjon av familien. Bureiserbrukernes jordbruk ga først og fremst mat til familiens forbruk, og få pengeinntekter. I 1950-åra lokket utdanningsinstitusjonene, industrien og tjenestenæringene i byene til seg ungdommene fra bureiserbruka, og bureisergrenda gikk mot avfolkning. Den unge generasjonen så mulighetene for et bedre liv andre steder enn i Fiskviklia.

Artikkelen er publisert i Mangfold. Historier om kvinner i Hedmark, 1999. Red. av Kari Sommerseth Jacobsen, Kvinnemuseet, og Cecilie Stang, Statsarkivet i Hamar.

Redaktørene har gitt tillatelse til å bruke artikkelen i Årboka.

Adresse:

Eldbjørg Fossgard, Musea i Nord-Østerdalen, Tynset.